

Nauk izpred desetih let

Ob nekaterih stalnicah in občasnostih mednarodne konference o manjšinah (julij 1974) v Trstu.

Janko
Jeri

»La vita ai forti è prova, è milizia,« je zapisal prvi italijanski Nobelovec Giosuè Carducci, pesnik, teoretik, zgodovinar v razdobju italijanskega pre-roda (risorgimento), ki ga je presajal v slovenščino tudi »Montalejevec« Ciril Zlobec. To zadnje zgolj mimogrede, saj nam je s tem pomagal razkriti nova, širša obzorja. Mnogi italijanski veliki duhovi so nam obmejnim Slovincem pri tem pomagali, ker tudi na

tem področju sta dve Italiji: prva, renesančna, miselno bogata, humana, in druga egoistična, nacionalistična, upognjena, izkrivljena, pohabljen, »mutilata«, kar je bil po koncu prve svetovne vojne eden izmed izgovorov za nacionalistične brutalnosti Benita Mussolinija, pa D'Annunzija, Salandre in drugih. Tudi proti nam Slovanom, tudi Slovincem, še zlasti pa »barbarskim« obmejnim Slovincem, ki žive na obronkih Krasa in so pod njimi kot na dlani. Trst in široka morska prostranstva Adrije. Tako zagozdena Carduccijeva — vsebinsko vzeto — pogumnost je botrovala zamisli, porojeni v sedemdesetih letih, da bi Italijani, Slovenci, znanstveni delavci drugih jugoslovanskih narodov, Zahodne Evrope in ZDA sedli za »okroglo« mizo pogovorov v soparnih, saharsko vročih julijskih dneh (od 10. do 14. julija 1974) na sicer skrbno zavarovani tržaški pomorski postaji.

Pobudnik zamisli (1971), takrat predsednik tržaške pokrajine, demokrščan (Morotejec) politično pokončen človek, dober poznavalec francoske književnosti in prijatelj slovenskih sodržavljanov Michele Zanetti, sicer pa osebnost s tankim poslušom in zunanostjo tipičnega meščanskega intelektualca v pravem, poštenem pomenu te besede. Prvič sem ga srečal deževnega oktobrskega predpoldneva 1973 v Ljubljani s skupino njegovih prijateljev-sodelavcev. To je bilo prvo »uradno srečanje« na strokovni ravni, pred njim so zanj pripravili teren nekateri naši daljnovidnejši politiki in drugi (Mitjo Ribičiča in Štefana Brajnika nikakor ni mogoče prezreti, pa Jožeta Hartmana, in še nekaj jih je bilo). Zame je to bila uradna dolžnost, čeprav sem že takrat dvomil, ali se bo kaj spodbudnega, trajnostnega iz-cimilo iz vsega tega. Pozneje sem postajal o tem vse bolj prepričan, a to ni več pomembno. Bil sem vnaprej le nekakšen uradno določen usklajevalec, pogosto (skupaj z J. Hartmanom in V. Klemenčičem) aboniran na zgodnje polete v Beograd, pa v Skopje in z avtom v Subotico, da bi pomagal zbrati »staff« (dr. Koča Jončič, dr. László Réhák, Pištalo iz Zagreba, Gazmend Zajmi iz Prištine). In začelo se je in vkljub našemu balkanskemu slogu »nema problema« zares učinkovito končalo v Trstu, kamor sem

z avtomobilom pripeljal tudi pionirja naše manjšinske vede Lava Čermelja, takrat še kar mladostno živahnega. »Ko so me leta 1941 obsodili pred posebnim fašističnim tribunalom na smrt in takoj nato pomilostili,« mi je pripovedoval pri kosilu v Sežani, preden sva se pripeljala na konferenco, »nisem nikoli mislil, da je tak dialog z Italijani mogoč. Časi se pač spreminjajo,« je lakonsko sklenil, potem ko si je privoščil za konec še kozarček terana. Dolgo je bil na »črni italijanski mejni listi«, zdaj pa je obkrožen s spoštovanjem sedel na terasi tržaške pomorske postaje in si oddihoval.

Prijatelj M. Zanetti je bil neutruđen: njegova organizacijska sposobnost (zdaj je predsednik tržaške pristaniške ustanove) ga je še tik pred konferenco julija (in po uspešni »predkonferenci« novembra 1973 v nabrežinskem Sesljanu) vodila še v skoraj vsa glavna evropska središča, kjer je pojasnjeval, vabil. Ko se je ustavil na zadnji — v Beogradu nam je na kosilu v klubu novinarjev med drugim razkril, da je zares utrujen, vendar pa mu ni žal. Prek Zagreba se je vrnil v Trst. Mešani so bili občutki, ko sem svečano otvoritev 10. julija 1974 poslušal napol raztresen: Zanetti je bil ganjen, čeprav je to dobro prikrival; politični šef jugoslovanske znanstvene skupine Dimče Belovski briljantno retoričen (v demokristjanskem časniku so takrat med drugim zapisali, da ima D. Belovski, takrat predsednik zunajpolitične komisije Zvezne SZDL, format »ministra za zunanje zadeve«). Pa včasih nedostopen Francesco Capotorti — z njim smo se s kolegom Jončičem le nekaj mesecev prej v razkošnem rimskem centru OZN »pogajali«, kako si naj »vsebinsko« razdelimo uvodna referata. Takrat smo sklenili, kot vselej, s kompromisom: prvi bo dal več poudarka povojnemu razdobju (OZN), drugi (Jončič) manjšinski zaščiti med dvema vojnama; oba pa sta imela proste roke pri razlagi svojih pogledov, nazorov glede aktualnega reševanja manjšinskih vprašanj (svetovnih in seveda naših, bilateralnih). Sledil mu je Jončič, ki je sicer nekoliko improviziral, a aktualno dobro. Že takrat sem vedel, da bo konec dober. In naši slovenski rojaki, ki jim je bila ta »mednarodno zrežirana« največja manjšinska konferenca po vojni v Evropi predvsem namenjena: bili so na višini, prav tako odločni, složni, prepričljivi kot nedavno (20. maja letos) na goriškem Travniku, ko so argumentirano postavljali svoje minimalne zahteve. Razlagali so razpotja v vseh treh komisijah, v katerih je potekalo delo konference. Tudi stari in iskreni prijatelj Albin Škerk, takrat slovenski poslanec v rimskem parlamentu, je bil presenečen nad potekom, ko sva se ponovno srečala na konferenci. Pa mnogi drugi: Racè, Dolhar, Štoka, Šiškovič; med Italijani De Mauro, univerzitetni profesor prav tako kot Elija (do nedavna predsednik ustavnega sodišča italijanske republike), pa če hočete Novak, naš emigrant, zdaj profesor v ZDA, ki je prav tako kot jaz, vendar devet let pozneje, napisal dobro (čeprav vsebuje marsikatero netočnost, namigovanje in izkrivljenost) knjigo o tržaškem vprašanju, pa ameriški T. Hočevar, tržaški Lokar, neutrudni in vedno nemirni Bartole (takrat profesor na tržaški univerzi) in še dosti drugih, ki sem jih osebno poznal ali pa ne. Po začetni nervozi, ko je vse potekalo mirno, dostojno polemično, a tudi inovacijsko, sva razmišljala s prijateljem akademikom Gorazdom Kušejem, ko sva se hladila v tretjem nadstropju zunajkategorijskega hotela De la Ville v terezijanski visoki obokani sobi in popravljala moj popoldanski referat, primerjalno zastavljen z manjšinskimi razmerami v Schleswig-Holsteinu.

Ali demokratične sile podlegajo nacionalistom, se vprašuje (v Delu 21. 7.), stalni dopisnik DELA Lojze Kante? Tudi sam organizator tega manjšinskega zbora, Michele Zanetti, je nekoliko razočaran: »To je bila velika priložnost za Trst, ki pa je doslej ni znal izkoristiti«. Po teatraličnem uspehu Liste za Trst (v svojem bistvu protislovensko usmerjene) in Cecovinijeve kvalunkvistične fiziofije bi se utegnilo zdeti, da imajo črnogledi bolj prav. Toda nismo zamudili še zadnjega vlaka, da bi dosegli ustvarjalno sožitje med Slovenci in Italijani na tem obmejnem, narodnostno mešanem območju, če nekoliko drugače prisposodobim vrednotenje profesorja Bratine. Zagristi se bo treba, opozarja prav zadnje dni SKGZ (to je delala tudi prej), in če nadaljujem — dopovedati, dokazati, prepričati italijanske sodržavljane, da zavoljo stvarne enakopravnosti Slovencev »ne bo vzel vrag italijanstva Trsta in Gorice«, da nekaj dvojezičnih napisov ne bo spravilo na kant (politični namreč) petdesetmilijonske Italije, da priznanje materinščine slovenskemu življu v globačah Matajurja, dolin Tera in Nadiže, v Reziji in Kanalski dolini ne bo pa prav v ničemer priškrnilo italijanske usode teh predelov (tu mislim na državno pripadnost), da ne bo novega »potresa«, če bodo slovenski malčki (cicibani bi jih imenoval naš Oto Župančič) žlobudrali v svojem zvonkem, a iz globokih korenin izvirajočem slovenskem namrečju.

SODOBNOST (tudi moja) je sicer pretežno leposlovnna revija, čeprav ni nikoli zapirala vrat tudi drugim zvrstem. Toda literatura ni le roman, novela in predvsem pesem. Winston Churchill je za svoje vrle vojaške spomine, v katerih kar mrgoli povelj, zapisnikov, navodil in strogo uradnega dopisovanja, dobil Nobelovo nagrado, in to ne nemara za mir, ampak za literaturo. Čas je že, da tudi »mali« Slovenci preskočimo provincialni plot, ki skuša hierarhizirati, razlikovati, deliti strogo po kančkih, kaj je literatura, kaj publicistika, poljudna znanost, časnikarstvo? Povzemimo spet temo obmejnega nacionalizma, skupaj z vsemi njegovimi segmenti in pojavnimi oblikami. Spomnil sem se (nisem pa poiskal originalnega odgovora), ko sem razlagal (v takrat popularnih pogovorih z bralci, ki jih je na straneh DELA vodil sedanjí predsednik Republiške konference SZDL Slovenije Franc Šetinc) nekemu inženirju (mislim, da je bil iz Sežane), ki je vztrajal pri reku »Roma fides, nulla fides«, a sem takole, vsaj kolikor se spominjam vsebinskih poant, odgovarjal: vse ima svojo dialektiko, vzpone in padce, visoke in nizke tone, pa tudi mednarodni odnosi niso izjema. Iz odpor-niškega gibanja rojena italijanska republika je nekaj drugega kot Giolitti-jeva država po prvi svetovni vojni (če izpustimo režim socialistá, anarhista in ustanovitelja fašističnega režima Mussolinija), pa tudi nekaj drugega kot država Camilla Bensa di Cavourja, ki je umrl istega leta, ko se je Metternichov »zemljepisni pojem« spremenil v združeno italijansko kraljestvo in nato pri Porti Piji podrla še ograjo papeške države; dalje: kar se neposredno naše kože (ozemeljske nedotakljivosti) tiče, rapalska razmejitev ni bila Wilsonova črta izza prve svetovne vojne, pa tudi obnovljeni predlog po drugi svetovni vojni. Prepričljivo se je namreč izkazalo, da je za slovenski narod izhod na morje, čeprav ozek, življenjskega pomena. Poklonimo se NOB do tal (ne glede na nekatere njene odklone, kakor mislijo nekateri), da nam je darovala ta dragocen košček jadranske sinjine. Pa konkretno: ORGANIZIRAJMO PO DESETIH LETIH (tudi če se vsi na glavo postavijo) ŠE ENO MEDNARODNO KONFERENCO O MANJŠINAH (mednarodno ali bila-

teralno jugoslovansko-italijansko) seveda skupaj s suverenim subjektom — našimi rojaki onstran meje matične države. Nemara bi tako vendarle izluščili razloge, zakaj se niso izpolnila pričakovanja iz Trsta izpred desetih let in pognali v tek konkretne stvari.

Nikoli ni prepozno, in če je volja, se vedno najdejo primerne, ustrezne poti. Oblika je najmanj pomembna. Dobro sosodstvo in prijateljstvo med dvema narodoma je tako trajna in dragocena vrednost, da velja zavoljo nje spet in vnovič zavihati rokave.

Nisem pesimist. Iskren pogovor ob posluhu za sobesednika bo v prihodnosti (*tudi lahko brez nove konference*) poplačan z ustreznimi jamstvi za skladen razvoj slovenske manjšine v okviru demokratične italijanske republike. Novo prijateljstvo med suvereno, samostojno republiko Slovenijo in našo skupno Jugoslavijo in Italijo bi tako postalo še zanesljivejše, odpornejše, polnokrvnejše.

»Za pogumne je življenje dokazovanje njihove moči in boja« (Car-ducci). In to sleherni dan (tudi ob desetletnici velike manjšinske konference v Trstu) ob misli na njeno takratno spodbudno izročilo, ki prerašča v nauk.

21. julija 1984

Janko Jeri